

OKUL ÖNCESİ VE SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE GÖRSEL SANATLAR DERSİNE YÖNELİK TUTUMLARI*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yasemin UZUN¹, Raif KALYONCU²

* Bu çalışma yazarın "Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kişilik Özelliklerine Göre Görsel Sanatlar Dersine Yönelik Görüşleri" isimli yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

1 Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, yaseminuzun61@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5664-0221.

2 Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, rkalyoncu@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8823-0315.

Geliş Tarihi: 26.05.2021 Kabul Tarihi: 09.12.2021 DOI: 10.37669/milliegitim.943296

Öz: Bu araştırmanın amacı, okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının kişilik özellikleri ile görsel sanatlar dersine yönelik tutumları arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını belirlemektir. Örneklem grubu, Karadeniz Teknik Üniversitesi okul öncesi ve sınıf öğretmenliği öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla, araştırmacılar tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", araştırmacılar tarafından geliştirilen "Görsel Sanatlar Dersi Tutum Ölçeği" (GSDTÖ) ve Bacanlı, İlhan ve Aslan(2009) tarafından geliştirilen "Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi" (SDKT) kullanılmıştır. Araştırmada niceliksel araştırma yöntemlerinden biri olan Nedensel Karşılaştırma Yöntemi kullanılmıştır. Ölçeklerin psikometrik işleminde açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır ve elde edilen veriler üzerinde karşılaştırmalı istatistik ve korelasyon tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırmada okul öncesi öğretmeni adaylarının, kişilik boyutlarından "deneyime açıklık" ve "yumuşak başlılık" puanları arttıkça görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında da olumlu yönde artış olduğu saptanmıştır. Buna karşılık sınıf öğretmeni adaylarının, "dışadönüklük", "deneyime açıklık", "yumuşak başlılık" ve "sorumluluk" kişilik puanları arttıkça görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında da olumlu yönde artış olduğu saptanmıştır. Bölüm değişkeni dikkate alındığında, sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine karşı tutumlarının, okul öncesi öğretmeni adaylarının tutumlarına göre daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni dikkate alındığında, okul öncesi öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Buna karşılık sınıf öğretmeni adaylarından kadın öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: görsel sanatlar dersi, öğretmen adayları, kişilik, tutum

PRESCHOOL AND CLASSROOM TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARDS VISUAL ARTS LESSON ACCORDING TO THEIR PERSONALITY TRAITS

Abstract:

The aim of this study is to determine whether the personality traits of preschool and classroom teacher candidates' attitudes towards visual arts lesson are effective. Participants consist of Karadeniz Technical University Preschool and Primary School students. The data were collected by using an "Information Collection Form" and "Visual Arts Lesson Attitude Scale" developed by the researchers and the "Personality Test Based On Adjectives" developed by Bacanlı, İlhan and Aslan(2009). This is a personality quantitative study in which an exploratory factor analysis was used to measure the psychometric scale. Comparative statistics and correlation techniques were used. The result show that the higher the grade points of the prospective preschool teachers for "openness to experience" and "tendermindedness" are, the more positive their attitudes are towards the visual arts lesson. The higher the grade points of prospective classroom teachers are for "extroversion", "openness to experience", "tendermindedness" and "accountability", the more positive their attitudes are towards the visual arts lesson. Classroom teachers have a more positive opinion on the visual arts lesson, compared to the prospective preschool teachers. No relevant difference is seen when the gender variables of prospective preschool teachers are compared. However, prospective female classroom teacher grade points are higher than male classroom teachers.

Keywords: visual arts lesson, teacher candidates, personality, attitude

Giriş

Okul öncesinde görsel sanatlar eğitimi, "sanat etkinlikleri" adı altında verilmektedir ve serbest oyun etkinlikleri içerisinde yer alan öğrenme faaliyetlerini kapsar. Örgün eğitimin birinci kademesinden itibaren ise "görsel sanatlar dersi" olarak isimlendirilir. Görsel sanatlar dersi ortamı, çocuğun kendini özgürce ifade edebileceği bir ortamdır ve çocuğun özgüven kazanmasında, duygusal dışavurumunda, kendisini tanınmasında, kişilik ve karakter gelişiminde önemlidir. Sanat etkinlikleri esnasında çocuk, paylaşma ve sorumluluk bilinci geliştirir. Sanat eğitimi; insancıl, barışçıl, özgür,

yaratıcı, kültürünü bilen, geçmişin izlerini yansıtan ve geleceğe taşıyan, kendini yenileyebilen bireylerin yetişmesi için vazgeçilmez bir araçtır (Artut, 2004, 22; Buyurgan ve Buyurgan, 2007, 22-23). Dewey' e göre, el ve göz koordinasyonu gerektiren sanat eğitimi doğrudan ve dolaylı olarak bireyin, üretici ve yapıcı hayal gücünü, karar verme yetisini ve dikkat gücünü geliştirdiği bilimsel çalışmalarla doğrulanmıştır (Dewey, 2010, 36). Bundan dolayı bireye okul öncesinden başlayarak ilkokulda ve hayatının her döneminde sanat eğitiminin verilmesinin faydalı olacağı bilinmektedir.

Verimli ve amacına uygun bir sanat eğitiminin gerçekleştirilebilmesi için en önemli faktörlerden biri, sanat eğitimi veren bireyin nitelikli olmasıdır. Kırıçoğlu' na göre ilkokul kademesindeki sınıf öğretmeninin sanat konusunda iyi yetiştirilmiş olması gerekmektedir ve ona göre sınıf öğretmeninin; ürün vermeye yönelik alan, estetik alan, kültürel alan ve eleştirel alanla ilgili bilgi beceri ve deneyim kazanması gerekmektedir (Kırıçoğlu, 2005, 225). Ülkemizde sanat eğitimi dersi, okul öncesinde okul öncesi öğretmeni, ilköğretim birinci kademedede ise sınıf öğretmeni tarafından verilmektedir ve bu öğretmenler, lisans düzeyinde sanat eğitimine yönelik dersler almaktadırlar. Yükseköğretim Kurulunun belirlediği Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı'na göre öğrenciler, beşinci yarıyıda "görsel sanatlar eğitimi" dersi almaktadırlar. Sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören öğrenciler ise dördüncü yarıyıda üç ders saati olan "sanat eğitimi", altıncı yarıyıda ise üç ders saati olan "görsel sanatlar eğitimi" dersi almaktadırlar. Bu sayede öğretmen adayları, geçerli kademelerde sanat eğitimi verme ehliyetine sahip olmaktadır. Buyurgan ve Buyurgan'a göre, eğitim-öğretim hayatının en kritik döneminde olan bu kademelerdeki öğrenciler için öğretmen yeterli donanıma sahip olmalıdır (Buyurgan ve Buyurgan, 2007, 19). Çünkü öğrencilerin sanata yönelik ilgi, algı ve tutumları, büyük ölçüde okul öncesi ve ilkokul döneminde gelişmeye başlamaktadır (Kalyoncu, 2013, 91-92). Bu nedenle sanat eğitiminde en önemli görev, okul öncesi ve sınıf öğretmenlerine düşmektedir. Nussbeck' e göre eğitim sürecinin en önemli parçası olan öğretmenlerin tutum ve davranışları, öğrencilerle olan iletişimlerinde etkili olmaktadır (Nussbeck, 2007).

Tutum, bireyin canlı ya da cansız herhangi bir konuya karşı sahip olduğu bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bir tepki eğilimidir. İnsanlar; nesneye, bitkiye, şahsa, topluluğa, olaya, konuya ya da herhangi bir soyut kavrama karşı tutum sahibi olabilirler (Baysal, 1981, 121-122; İnceoğlu, 2011, 22-175). Tutumlar, sosyal psikolojinin temelinde yer almış ve birçok araştırmaya konu olmuştur. Tutumun bu kadar sorgulanmasının sebeplerinden biri, insanların tutumları vasıtasıyla davranışlarının öngörülebilmesidir. İnsan davranışları bilinçlidir ve kişisel tercihleri yansıtır; kişisel tercihler de tutumları yansıtır (Smith, Nolen-Hoeksema, Fredrickson ve Loftus, 2015, 659).

İnceoğlu'na göre yapılan araştırmalar, bireyin tutumları ile kişilik yapısı arasında bir ilişkinin var olduğunu kanıtlamaktadır. Ona göre tutumlar, bireyin kişilik yapısının yansımasıdır. Bu doğrultuda kişilik yapısı, bireyin ne tür tutumlara eğilimi olduğunu belirler. Yani bireyin kişilik yapısı ile tutumları arasında bir etkileşim söz

konusudur (İnceoğlu, 2011, 175). Kişilik, psikolojinin en geniş kapsamlı kavramıdır. Kişilik; bir insanın bütün ilgi alanlarını, yeteneklerini, tutumlarını, inançlarını, dış görünüşünü, konuşma tarzını ve çevresiyle etkileşim biçimini kapsayan bir terimdir ve kişiyi özgün bir birey yapan nispeten kalıcı özelliklerdir (Miller ve Shelly, 2007, 27; Yanbastı, 1990: 910). Kişi, zaman içerisinde karşılaştığı durumlar karşısında benzer davranışlar gösterir. Bireyin tipik ve sıklıkla sergilediği davranışlar kişiliğin bir parçası olarak düşünülür (Cüceloğlu, 2002, 405).

Farklı alan uzmanları tarafından ortaya sürülmüş çeşitli kişilik yaklaşımları vardır. Bunlardan birisi de araştırmamıza konu olan “Beş Faktörlü Kişilik Kuramı”dır. 1985 yılına kadar üç faktörü savunan McCrea ve Costa, 1983-1985 yılları arasında yaptıkları çalışmalar sonucunda kişiliğin beş temel boyutu olduğunu keşfetmişlerdir (Costa ve McCrea 1985-1992; aktaran Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015, 286). Keşfedilen bu beş faktör, farklı yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda sıklıkla ortaya çıktığı için araştırmacılar tarafından “büyük beşli” olarak adlandırılmıştır. Büyük beşli; nevrozizm (duygusal denge/dengesizlik), dışa dönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık (uyumluluk) ve sorumluluk (öz-disiplin) kavramlarından oluşmaktadır (Burger, 2006, 251-253).

Tutumların oluşumu sadece tutumların özellikleri ile değil, o tutuma sahip bireylerin kişilik özellikleri ile de belirlenir. Bireyin kişilik yapısına göre tutumlarının değişebilirliği arasındaki ilişki, önemli bir ilişkidir (İnceoğlu, 2011, 68). Dolayısıyla bireyin kişilik yapısına göre görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının değişebilirliği arasındaki ilişki merak edilen bir konu olmuştur. Bu doğrultuda araştırmada, Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenliği Programı’nda öğrenim gören öğretmen adaylarının kişilik özelliklerine göre görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Okul öncesi ve sınıf öğretmenleri, gelecek kuşakların oluşmasında önemli bir göreve sahiptir ve çocukları eğitim-öğretim hayatında sanatla ilk tanıştıran öğretmenlerdir. Bu öğretmenlerin kişilik özelliklerine göre görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının incelendiği bu araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde sanat eğitime ve görsel sanatlar dersine yönelik görüşlerin ve tutumların değerlendirildiği araştırmalara ve sanata yönelik görüş ve tutumdan bağımsız olarak kişilik ile ilgili araştırmalara rastlanmıştır. Özer (2001), sınıf öğretmenlerinin görsel sanatlar dersine ilişkin gereksinimlerini araştırmıştır ve öğretmenlerin, görsel sanatlar dersi öğretimi ve öğrenci çalışmalarının değerlendirmesi konusunda güçlük çektikleri ve eğitime ihtiyaç duydukları saptanmıştır. Buna benzer olarak Bülbül (2003) sınıf öğretmenlerinin görsel sanatlar dersine yaklaşımlarının incelenmesine dayalı bir çalışma yapılmıştır ve öğretmenlerin görsel sanatlar eğitimi alan bilgisinde ve öğrenci çalışmalarını değerlendirmede yetersiz oldukları görülmüştür. Sınıf öğretmenleri, görsel sanatlara ilgi duyduklarını dile getirmekte fakat sanatın önemine ve gerekliliğine inanmama eğilimi göstermektedirler. Bahar (2011) tarafından yapılan araştırmada “Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmenliğinde Okuyan Öğren-

cilerin Görsel Sanatlar ile İlgili Görüşleri” araştırılmıştır ve Özer’in ve Bülbül’ün araştırma sonuçlarına benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Dülgeroğlu (2011) tarafından yapılan çalışmada “Eğitim Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Görsel Sanatlara Yönelik Görüşleri” incelenmiştir ve öğretim elemanlarının görsel sanatların gerekliliğinin ve öneminin farkında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Gül (2002) tarafından hazırlanan doktora tezinde ilköğretim öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin kişilik özellikleri araştırılmıştır. Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının kişilik özellikleri saptanmış ve aralarındaki farklılıklar belirlenmiştir. Bu çalışmaya benzer olarak Levent (2011) tarafından hazırlanan tezde “Sınıf Öğretmenlerinin Kişilik Özelliklerinin İletişim Becerilerine Etkisi” araştırılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, bazı iletişim becerileri alt boyutları ile bazı kişilik özellikleri alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Bedel (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmada “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları ve Bazı Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler” araştırılmıştır. Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlar ve içsel kontrol yönelimler arasında anlamlı düzeyde ilişki saptanmamıştır. Lemon ve Gravis (2013) tarafından gerçekleştirilen, “İlkokulda sanatın rolü nedir? Avusturalya’daki öğretmen adaylarının algılarının incelenmesi” isimli çalışmada, gelecekte ilkokul öğretmeni olacak adayların görüşleri ele alınmıştır. Araştırma sonucuna göre, güncel sanatların kendi hayatlarına dâhil olması, sanat galerilerinin ziyaret edilmesi öğretmenlerin sanatı öğretme konusunda özgüven geliştirmelerini sağladığı bilgisine ulaşılmıştır ve sanatın olumlu algılanması ve geliştirilmesi için önerilerde bulunulmuştur. Luehman (2002) araştırmasında bir ABD eyaleti olan Missouri’deki okul müdürlerinin sanat deneyimleri ile sanat eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkileri tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma bulgularına göre, tutumların genel olarak olumlu olduğu gözlenmiştir. İlköğretim öğretmenliği sertifikasına sahip olan müdürlerin tutumlarının daha olumlu olduğu gözlenmiştir.

Alan yazındaki araştırmalar çoğunlukla görsel sanatlar dersine yönelik görüş üzerinedir, tutumların incelendiği araştırmalar oldukça azdır. Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarını kişilik özelliklerine göre ele alıp karşılaştıran herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında alt problem olarak aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında “bölümlerine” göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında “cinsiyetlerine” göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nicel araştırma desenine uygun olarak hazırlanmıştır. Nicel araştırma deseninin temel prensibi, elde edilen bulguların sayısal değerlerle ifade edilebilir ve

ölçülebilir olmasıdır (Ekiz, 2009, 99). Bu sayede olgu ve olaylar, net bir şekilde somutlaştırılarak gözlemlenebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir. Araştırmada, niceliksel araştırma yöntemlerinden biri olan Nedensel Karşılaştırma Yöntemi kullanılmıştır. Nedensel Karşılaştırma Yönteminde bir popülasyona ait tutumlar, bilgiler ve yetenekler belirlenmeye çalışılırken benzer özellikler gösteren örneklem gruplarından veriler toplanır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012).

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubunu, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi Okul Öncesi 3. sınıf (n=143) ve Sınıf Öğretmenliği 4. sınıf (n=201) programlarında öğrenim gören toplam 344 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların lisans düzeyinde görsel sanatlar dersi almış olmaları kriterine dikkat edilmiştir. Yükseköğretim Kurulunun belirlediği Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı'na göre öğrenciler beşinci yarıyıld (3. sınıf, 1. dönem), Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı'na göre ise öğrenciler altıncı yarıyıld (3. sınıf, 2. dönem) görsel sanatlar dersi alırlar. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin 270'i (%78.5) kadın, 72'si (%20.9) erkektir. İki öğrenci cinsiyetini belirtmemiştir. Öğrencilerin yaş ortalaması 21.28 (Ss=3.51)' dir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", Bacanlı, İlhan ve Aslan (2009) tarafından beş faktörlü kişilik modeli ile geliştirilen "Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi" ve araştırmacılar tarafından geliştirilen "Görsel Sanatlar Dersi Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" nda, katılımcıların kişisel bilgilerini öğrenmeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Uzman görüşü de alınarak oluşturulan formda bölüm, sınıf, cinsiyet, yaş, mezun olunan lise, ailenin ekonomik gelir düzeyi, anne-babanın çalışıp çalışmadığına ve anne-babanın eğitim düzeyine ilişkin toplamda sekiz madde yer almaktadır.

Çalışmanın yürütüldüğü merkezde çalışma döneminde Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu bulunmadığı için etik kurul izini alınamamıştır. Çalışma katılımcıların öğrencisi oldukları fakülte ve bölümlerden alınan kurum izinleri ve katılımcılara imzalatılan onam formları çerçevesinde yürütülmüştür.

"Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi" (SDKT): Bacanlı, İlhan ve Aslan tarafından 2009 yılında geliştirilen "Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi", beş faktör kişilik kuramında yer alan, "duygusal denge" (nevrotizm), "dışadönüklük", "deneyime açıklık", "yumuşak başlılık" ve "sorumluluk" alt boyutlarını içermektedir. 40 maddelik bu ölçek, zıtlıklardan oluşan 40 sıfat çiftinden oluşmaktadır. Bu maddelerin her birinde, "çok uygun, oldukça uygun, biraz uygun ve ne uygun ne uygun değil" şeklinde 7' li Likert derecelemesi kullanılmıştır. Katılımcıdan iki zıt sıfat seçeneğinden önce hangisinin uygun ol-

duğunu sonra ise ne derece uygun olduğunu bulup işaretlemesi istenmektedir. Likert tipi ölçek 1-7 arasında puanlanmaktadır ve alt ölçek toplam puanlarına dayalı işlem yapılmaktadır. Ölçeğin geçerlik analizi kapsamında yapılan faktör analizi sonuçlarına dayanarak 40 sıfat çifti belirlenmiş ve bu maddeler üzerinde yapılan faktör analizinde beş boyutun, toplam varyansın %52.63'ünü açıkladığı saptanmıştır. Uyum geçerliğini tespit etmek amacıyla Çatışmalara Tepki Ölçeği, Sosyoterapi Ölçeği, Negatif-Pozitif Duygu Ölçeği, Sürekli Kaygı Envanteri kullanılmıştır ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Yapı geçerliğini sınamak amacıyla toplam 285 kişilik araştırma grubundan toplanan veriler üzerinde Temel Bileşenler Faktör analizi yapılmıştır. SDKT için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarının 0.73 ile 0.89 aralığında değiştiği görülmüştür. En yüksek iç tutarlık katsayısının “dışadönüklük” (0.89), en düşük iç tutarlık katsayısının ise “duygusal dengesizlik” (0.73) boyutuna ait olduğu saptanmıştır. Ölçeğin iki hafta ara ile 90 katılımcıya uygulanması sonucunda, test-tekrar test bulgularına bakıldığında, en yüksek ilişkiyi “yumuşak başlılık” ($r=.86^{**}$, $p<.01$), en düşük ilişkiyi “deneyime açıklık” kişilik boyutunun ($r=.68^{**}$, $p<.01$) gösterdiği saptanmıştır (Bacanlı, İlhan ve Aslan, 2009, 265-272).

“Görsel Sanatlar Dersi Tutum Ölçeği” (GSDTÖ): Araştırmacı tarafından geliştirilen ölçek toplam 36 ifadeden oluşmaktadır. Maddeler, tutumu oluşturan bilişsel, duygusal ve psikomotor (devinışsel) alt başlıkları altında toplanmıştır. Likert tipi ölçekte kullanılan her madde olumlu ve olumsuz ifadeler içerir ve beşli derecelendirme soru tipi şeklindedir. Derecelendirme; “kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum” biçimindedir. Bu sayede katılımcılardan kendilerine en uygun dereceyi seçmelerine olanak verilmiştir. Olumlu tutumu ölçen “kesinlikle katılıyorum” seçeneği 5 puan, olumsuz tutumu ölçen “kesinlikle katılmıyorum” seçeneği ise 1 puandır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 180, minimum puan ise 36’dır.

Ölçeğin yapı geçerliliği işlemleri sonucunda, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .96 olarak bulunmuştur. Barlett’ s testi sonucu da anlamlı ($\chi^2 = 8842.20$, $sd= 630$, $p<.001$) bulunmuştur. Faktör analizi sonucuna göre, öz değeri 1.00’dan büyük tek faktörlü yapı, toplan varyansın %47.68’ini açıklamaktadır. Ölçeğin tek faktörlü olduğu yapılar da açıklanan toplam varyansın %30 ve üzerinde olması yeterlidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012, 197). 36 maddeden oluşan ölçeğin faktör yük değerleri .409 ile .809 arasında değerler almaktadır.

GSDTÖ’ nün güvenilirlik analizleri için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ve Testi Yarıya Bölme teknikleri kullanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçek güvenilirliği belirleme yöntemlerinden en çok tercih edilen, bir ölçeğin iki yarıya bölünmesi yöntemi ile elde edilen güvenilirlik belirleme yöntemidir ve iki yarı tekniği olarak da adlandırılır (Tavşancıl, 2018, 27). Testi yarılama tekniği ile yapılan işlemde ise korelasyon değeri .86 ($p<.001$) olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Programı kullanılmıştır. Ölçek geliştirme aşamasında veriler geçerlik ve güvenilirlik analizlerine tabi tutulmuş ve ölçeğin psikometrik işlemlerinde açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Güvenirlik analizleri için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve Testi Yanılama tekniğinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde karşılaştırmalı istatistik ve korelasyon tekniklerinden yararlanılmıştır. Tutum ölçeğinden alınan puanlar arasındaki farklılıkları test etmek için “Bağımsız Örneklem t Testi” ve tutum ölçeği ve kişilik ölçeğinden alınan puanlar arasındaki ilişkileri ölçmek için “Pearson Korelasyon Testi” kullanılmıştır.

Bulgular

Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının kişilik özelliklerine göre görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 1. Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmeni Adaylarının GSDTÖ Puanları ile Kişilik Puanları Arasındaki İlişkiler

Bölüm		1	2	3	4	5	6
Okul Önc.	1. GSDTÖ	1					
	2. DUDE	-.12	1				
	3. DIDÖ	.15	-.13	1			
	4. DEAC	.26**	-.04	.72**	1		
	5. YUBA	.19*	-.12	.41**	.50**	1	
	6. SORUM	.16	-.06	.44**	.45**	.62**	1
Sınıf Öğr.	1. GSDTÖ	1					
	2. DUDE	-.02	1				
	3. DIDÖ	.20**	.10	1			
	4. DEAC	.30**	.05	.70**	1		
	5. YUBA	.19**	-.04	.38**	.50**	1	
	6. SORUM	.20**	.08	.45**	.53**	.55**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Okul öncesi öğretmeni adayları ile sınıf öğretmeni adaylarının GSDTÖ’ den ve kişilik ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda okul öncesi öğretmeni adaylarının GSDTÖ puanları ile “deneyime açıklık” (DEAC) ($r = .26$, $p < .01$) ve “yumuşak başlılık” (YUBA) puanları ($r = .19$, $p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Buna göre “deneyime açıklık” ve “yumuşak başlılık” puanları arttıkça görsel sanatlar dersine yönelik tutum puanları da artmaktadır.

Buna karşılık Sınıf Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin GS-DTÖ puanları "dışadönüklük" (DİDÖ) ($r=.20$, $p<.01$), "deneyime açıklık" (DEAC) ($r=.30$, $p<.01$), "yumuşak başlılık" (YUBA) ($r=.19$, $p<.01$) ve "sorumluluk" (SORUM) puanları ($r=.20$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu kişilik boyutlarının puanları arttıkça görsel sanatlar dersine dönük tutum puanları da artış göstermektedir.

Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında "bölümlerine" göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 2. Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmeni Adaylarının GS-DTÖ Puanları Arasındaki Farklılıklar

Değişken	Yakınlık	N	Ort.	Ss	t	sd	p
GS-DTÖ	Okul Önc.	143	3.43	0.43	-2.36	342	.019
	Sınıf Öğr.	201	3.55	0.51			

Araştırmada Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenliği Programlarında öğrenim gören öğrencilerin GS-DTÖ'den aldıkları puanlar arasındaki farklılıklar test edilmiştir. Bağımsız Örneklem t Testi ile yapılan işlemler sonucunda grupların puanları arasında anlamlı fark gözlenmiştir ($t= -2.36$, $p<.05$). Bu fark sınıf öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin puan ortalamalarının daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında "cinsiyetlerine" göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 3. Öğrencilerin GS-DTÖ'den Aldıkları Puanların Cinsiyete Dayalı Farklılıkları

Değişken	Cinsiyet	N	Ort.	Ss	t	sd	p
Okul Önc.	Kadın	120	3.43	.43	-.63	140	.53
	Erkek	22	3.49	.39			
Sınıf Öğr.	Kadın	150	3.59	.47	2.04	198	.042
	Erkek	50	3.42	.58			

Bu çalışmada Sınıf Öğretmenliği ve Okul Öncesi Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin GS-DTÖ' den aldıkları puanlar cinsiyet değişkeni dikkate alınarak karşılaştırmalı şekilde incelenmiştir. Yapılan işlemde Okul Öncesi Öğretmenliği Programı'nda okuyan kadın ve erkek öğrencilerin GS-DTÖ puanları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir ($t=-.63$, $p>.05$). Buna karşılık Sınıf Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören kadın öğrencilerin puanı, erkeklerin puanına oranla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur ($t=2.04$, $p<.05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlara yönelik tutumlarında kişilik özelliklerine göre anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Katılımcıların GSDTÖ' den ve SDKT' den aldıkları puanlar arasında ilişkiler analiz edilmiş ve sonucunda sınıf öğretmeni adaylarının "deneyime açıklık, yumuşak başlılık, dışa dönüklük ve sorumluluk" kişilik boyutları arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilik özelliklerinin puanı arttıkça görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarda da olumlu yönde artış tespit edilmiştir. Okul öncesi öğretmeni adaylarında ise "deneyime açıklık ve yumuşak başlılık" kişilik boyutlarının puanları ile tutum puanları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının "deneyime açıklık ve yumuşak başlılık" puanları arttıkça, görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında da olumlu yönde artış gözlenmiştir. "Deneyime açıklık" kişilik boyutuna sahip insanlar; meraklı, yaratıcı, liberal, analitik, orijinal, hayal gücü kuvvetli, cesur, değişikliği seven, artistik, açık fikirli hayal gücü kuvvetli, yaratıcıdır ve geniş ilgi alanlarına sahiptir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002, 24). "Yumuşak başlılık" kişilik boyutuna sahip olan insanlar; alçakgönüllü, duygulu, yardımsever, hoşgörülü, merhametli, anlayışlı, dürüst, vicdanlı, iyi huylu, uysal ve insancıdır. "Dışadönüklük" kişilik boyutuna sahip insanlar, konuşkan, şakacı, sevecen ve sosyal kişilerdir (McCrea and Costa, 2003; aktaran Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2015, 288). "Sorumluluk" kişilik boyutuna sahip olan insanlar ise düzenli, disiplinli, çalışkan, planlı, dengeli, dikkatli, amaçlı ve sorumluluk sahibidir (Somer, 1998, 28).

Gül'ün (2002) ilköğretim öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin kişilik özelliklerini araştırdığı çalışmanın sonucuna göre; tespit edilen kişilik özelliklerinden başarıma, başatlık, sebat, düzen, liderlik ile "sorumluluk"; duygudan anlama, yakınlık, şefkat gösterme ile "yumuşak başlılık"; kişisel uyum, gösteriş, özgüven ile "dışadönüklük" ve ideal benlik, yaratıcı kişilik ile "deneyime açıklık" kişilik boyutu arasından doğrudan bir ilişki vardır. Buradan anlaşıldığı üzere Gül'ün tespit ettiği sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının baskın gelen kişilik özellikleri ile araştırmada görsel sanatlar dersine yönelik tutumların belirleyicisi olan kişilik türleri benzer niteliktedir. Levent (2011), sınıf öğretmenlerinin kişilik özelliklerinin iletişim becerilerine etkisini araştırmıştır ve araştırmanın sonucuna göre sınıf öğretmenlerinin iletişim becerilerinin alt boyutlarından eşitlik, etkililik, yeterlilik ve saydamlık ile başatlık, yakınlık, gösteriş, kendini suçlama, öz doyum ve özgüven arasında olumlu yönde ilişki bulunmuştur. Sınıf öğretmenlerinin kişilik özellikleri iletişim becerilerinde etkili olmuştur. Menke ve Özsoy'a göre en eski çağlardan bu yana toplumu oluşturan birçok iletişim biçiminden biri olarak toplumsal süreçlerin bir parçası olmuştur. Zaman zaman içimizde tuttuğumuz düşünce ve hislerimizi açığa çıkarma isteği duymaktayız. Bunun için denediğimiz çeşitli yollardan birisi de sanat yoludur (Özsoy, 2007, 46; Menke, 2015, 11). Sanatın aynı zamanda bir iletişim aracı olduğu dikkate alındığında Levent tarafından saptanan sonuçlar, araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Aslan ve Yalçın

(2013) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre; öğretmenliğe ilişkin tutum ile “yumuşak başlılık ve sorumluluk” kişilik boyutları arasında olumlu yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Kişiliğin “duygusal dengesizlik” boyutu ile öğretmenliğe ilişkin tutum arasında ise yüksek düzeyde faklı yönde ilişki tespit edilmiştir. Araştırmamızın sonucuna göre de görsel sanatlar dersine yönelik olumlu tutum sergilemede “duygusal dengesizlik” kişilik boyutu önemli bir etkiye sahip değildir.

Araştırmanın birinci alt probleminde, okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının, eğitim gördükleri bölümlere göre görsel sanatlara yönelik tutumları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, sınıf öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının, okul öncesi öğretmenliğinde okuyan öğrencilerinin tutumlarına göre daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Göktaş'ın (2009) yaptığı çalışmada, Sınıf Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin görsel sanatlar dersi almadan önceki tutumları ile dersi aldıktan sonraki tutumlar arasında pozitif yönde değişim olduğu tespit edilmiştir. Bahar'ın (2011) araştırmasının sonucuna göre, sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adayları görsel sanatlar dersine karşı kendilerini yetersiz bulmakla birlikte, bu derse branş öğretmenlerinin girmesi gerektiğini ve ders saatinin artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Kalyoncu'nun (2013) araştırmasına göre, sınıf öğretmeni adayları tarafından “sanat eğitimi dersi” ile ilgili ileri sürülen metaforlar; sevginin ifadesi, yaratıcılığın ifadesi, duyguların ifadesi, eğitici ve öğretici, yaşamın bir parçası ve tedavi edici kategorileri altında toplanmıştır. Alana kazandırılmış bu çalışmalar analiz edildiğinde sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adaylarının sanat eğitimine yönelik tutumlarının olumlu ve gelişmekte olduğu ancak sanat eğitimi konusunda kendilerini yetersiz gördükleri ve kendilerine güvenmedikleri ortaya çıkmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuca göre; sınıf öğretmeni adaylarının tutum puanları okul öncesi öğretmeni adaylarının tutum puanına nazaran daha yüksek çıktığı görülmüştür. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının daha olumlu yönde geliştirilmesinin gerekliliği söylenebilir.

Okul öncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarında cinsiyete göre anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırıldığı ikinci alt problemde; Okul Öncesi Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören kadın ve erkek öğrencilerin GSDTÖ puanları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ancak Sınıf Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören kadın öğrencilerin GSDTÖ' den aldıkları puanlar erkek öğrencilerin aldığı puanlardan anlamlı oranda yüksek bulunmuştur. Sınıf Öğretmenliği Programı'nda okuyan kadın öğrencilerin görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu saptanmıştır. Baysal ve Dıvrak'ın (2020) sınıf öğretmeni adayları üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucuna göre kadın öğretmen adaylarının sanata yönelik tutumları erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Baysal ve Dıvrak'ın elde ettikleri sonuçlar araştırmada tespit edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Ancak Göktaş (2009) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ise farklı bir sonuca ulaşılmıştır. Araştırmada sınıf öğ-

retmenliği bölümü öğrencilerinin görsel sanatlar dersi sonrası resme ilişkin tutumları incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre yapılan ön testte, ankette yer alan “Resim dersinde canım sıkılıyor.” maddesine kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok katıldıkları görülmüştür ve yapılan son testte de bu durum değişmemiştir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki cinsiyet değişkeni bazı durumlarda sanata ve görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarda anlamlı farklılıklar oluşturabilmektedir. Tutumlar bu sebepler ve diğer burada sıralanamayacak sebepler dolayısıyla çok boyutludur ve değişiklik gösterebilir.

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak öneriler:

- Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenliği Programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik olumlu tutum geliştirmeleri yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
- Okul Öncesi Öğretmenliği Programı’nda öğrenim gören öğretmen adayları, sanat eğitiminin önemi konusunda daha fazla bilinçlendirilebilir ve sanatsal etkinliklere yönlendirilebilir.
- Okul öncesi ve Sınıf Öğretmenliği Programı’nda öğrenim gören öğretmen adayları, sanat eğitimi alanında donanımlı hâle getirilebilir ve öğretmen adayları, örgün eğitim-öğretim sürecinde öğrencileri sanatla ilk tanıştıran kişilerin okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin olduğu konusunda bilinçlendirilebilir.
- Öğretmenlik mesleğine başlayan ve tecrübeli okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin kişilik özelliklerine göre görsel sanatlar dersine yönelik tutumlarının ne şekilde olduğu araştırılabilir.
- Türkiye geneli çeşitli üniversitelerin Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenliği Programlarında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının kişilik özelliklerine göre görsel sanatlar dersine yönelik tutumları araştırılabilir.
- Okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının görsel sanatlar dersine yönelik tutumları ile ilgili araştırmalara az rastlandığından bu konuyla ilgili araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- ARTUT, K. (2004). *Okul öncesinde resim eğitimi*. Anı Yayıncılık.
- ASLAN, S. ve Yalçın, M. (2013). *Öğretmenliğe ilişkin tutumun beş faktör kişilik tipleriyle yordanması*. Millî Eğitim Dergisi, 197, 169-179.
- BACANLI, H., İlhan, T. ve Aslan, S. (2009). *Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik ölçeğinin geliştirilmesi: Sıfatlara dayalı kişilik testi (SDKT)*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(2), 261-279.

- BAHAR, S. (2011). Sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin görsel sanatlar ile ilgili görüşleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- BAYSAL, A. C. (1981). *Sosyal psikolojide tutumlar*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi.121-138.
- BAYSAL, Z. N. ve Dıvrak, M. (2020). *Sınıf öğretmeni adaylarının sanata yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi, 4(2), 44-55.
- BEDEL, E. F. (2008). *Okul öncesi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve bazı kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler*. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 4(1), 31-48.
- BURGER, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.). Kaktüs Yayınları.
- BUYURGAN, S. ve Buyurgan, U. (2007). *Sanat eğitimi ve öğretimi, eğitimin her kademesine yönelik yöntem ve tekniklerle*. Pegem A Yayıncılık.
- BÜLBÜL, H. (2003). Sınıf öğretmenlerinin resim-iş dersine yaklaşımlarının incelenmesine dayalı bir çalışma [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- CÜCELOĞLU, D. (2002). *İnsan ve davranış, psikolojinin temel kavramları*. Remzi Kitabevi.
- ÇOKLUK, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LİSREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- DEWEY, J. (2010). *Günümüzde eğitim*. (B. Ata ve T. Öztürk, Çev.). Pegem Yayınevi.
- DÜLGEROĞLU, S. (2011). Eğitim fakültesinde görev yapan öğretim elemanlarının görsel sanatlara yönelik görüşleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- EKİZ, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Yaklaşım, yöntem ve teknikler*. Anı Yayıncılık.
- FRAENKEL, J. R., Wallen, N. E. and Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. Mcgraw Hill.
- GÜL, G. (2002). İlköğretim öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin kişilik özellikleri. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÖKTAŞ, Y. (2009). *Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin resim-iş eğitimi dersi sonrası resme ilişkin tutumlarının incelenmesi*. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 23, 93-106.
- İNCEOĞLU, M. (2011). *Tutum algı iletişim*. Siyasal Kitabevi.
- KALYONCU, R. (2013). *Sınıf Öğretmeni adaylarının "sanat eğitimi dersi" kavramına ilişkin metaforları*. e-Journal of New World Sciences Academy, 8(1), 90-102.

- KIRIŞOĞLU, O. T. (2005). *Sanatta eğitim, görmek, öğrenmek, yaratmak*. Pegem A Yayıncılık.
- LEMON, N. and Garvis, S. (2013). *What is the role of the arts in a primary school? An investigation of perceptions of pre-service teachers in Australia*. Australian Journal of Teacher Education, 38(9), 1-9.
- LEVENT, B. (2011). Sınıf öğretmenlerinin kişilik özelliklerinin iletişim becerilerine etkisi [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- LUEHMAN, M. (2002). *Art Experiences and Attitude Toward Art Education: A Descriptive Study of Missouri Puplic School Principals*. National Art Education Association, 43(3), 197-218.
- MENKE, C. (2015). *Sanatın Gücü*. (Z. K. Koç, Çev.). Hece Yayınları.
- MİLLER A. R. ve Shelly S. (2007). *A'dan z'ye kişilik*. (S. Alayurt, Çev.). Okuyan Us Yayın.
- NUSSBECK, S. (2007). *Sprache-Entwicklung, Störungen und Intervention: Module angewandter Psychologie*. Kohlhammer GmbH.
- ÖZER, Ö. (2001). İlköğretim okullarında sınıf öğretmenlerinin resim-iş dersine ilişkin eğitim gereksinimleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- ÖZSOY, V. (2007). *Görsel sanatlar eğitimi, resim-iş eğitiminin tarihsel ve düşünsel temelleri*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık Basımevi.
- SMİTH, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B. and Loftus G. R. (2015). *Psikolojiye giriş*. (Ö. Öncül ve D. Ferhatoğlu, Çev.). Arkadaş Yayınevi.
- SOMER, O. Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). *Beş faktörlü kişilik envanterinin geliştirilmesi: Ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması*. Türk Psikolojisi Dergisi, 17(49), 21-33.
- SOMER, O. (1998). *Türkçe'de kişilik özelliğini tanımlayan sıfatların yapısı ve beş faktör modeli*. Türk Psikoloji Dergisi, 13(42), 17-32.
- TAVŞANCIL, E. (2018). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- YANBASTI, G. (1990). *Kişilik kuramları*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- YAZGAN İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2015). *Kişilik kuramları*. Pegem A Yayıncılık.